

ชื่อผลงานวิจัย (ไทย)

การพัฒนาแบบการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

ชื่อผลงานวิจัย (อังกฤษ)

A Development of Learning Management Model on Death Education for Humanized Enhancement Based Upon Contemplative Education

ชื่อนักวิจัย

รองศาสตราจารย์ ดร.เอมอชฌา วัฒนบูรานนท์

ปีที่ผลงานวิจัยเสร็จ

2553

ประเภทของงานวิจัย

หลักสูตรและการเรียนรู้

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาแบบการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาของผู้เรียนในการตระหนักตัวเองและผู้อื่นในด้านความดี ความจริงและความรู้เพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตลอดจนศึกษาความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนรู้ มรณศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้มี 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่หนึ่งนิสิตที่เรียนมรณศึกษา ของคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2552 กลุ่มที่สองนิสิตที่เรียนมรณศึกษา ของคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยปีการศึกษา 2553 กลุ่มที่สามนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ไม่ได้เรียนมรณศึกษา และกลุ่มที่สี่นิสิตที่ไม่ได้เรียนมรณศึกษาจากมหาวิทยาลัยอื่นๆ ของรัฐ กลุ่มละ 30 คน รวมทั้งสิ้น 120 คน เครื่องมือวิจัยประกอบด้วย แผนการจัดการเรียนรู้มรณศึกษา แบบประเมินความรู้เนื้อหา แบบประเมินความรู้ด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แบบประเมินการจัดกิจกรรม และแบบประเมินความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งนี้เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้ผ่านการตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาและจุดประสงค์จากผู้ทรงคุณวุฒิ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาซึ่งผู้วิจัยได้พัฒนาจากการศึกษา “การจัดการเรียนรู้มรณศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา” ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ANOVA ANCOVA MANCOVA และสังเคราะห์ ตีความและประมวลผลข้อมูลที่ได้ในรูปของความเรียงประกอบ ผลการวิจัย สามารถสรุปผลได้ใน 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. ผลการพัฒนาแบบการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ทำให้ได้รูปแบบการเรียนรู้ “รูปแบบความรัก” (Love Model) ซึ่งประกอบด้วย ชั้นเรียนรู้ (Learning) ชั้นเปิดใจ (Openness) ชั้นเห็น

คุณค่า (Value) และชั้นเห็นคุณงามความดี (Excellence)

2. ผลการใช้รูปแบบความรัก (Love Model) ในการจัดการเรียนรู้มรดกศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา พบว่า

2.1 นิสิตกลุ่มที่เรียนมรดกศึกษาปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยความรู้เนื้อหาและความรู้ด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หลังการเรียน แตกต่างกับกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่ไม่ได้เรียนมรดกศึกษาที่เป็นนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยอื่นของรัฐอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่นิสิตที่เรียนมรดกศึกษาปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน รวมทั้งนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ไม่ได้เรียนและนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยอื่นของรัฐก็มีคะแนนเฉลี่ยที่ไม่แตกต่างเช่นเดียวกัน

2.2 นิสิตกลุ่มที่เรียนมรดกศึกษาปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์สูงกว่านิสิตกลุ่มที่เรียนในปีการศึกษา 2552 ทั้งนี้กลุ่มผู้เรียนมรดกศึกษาได้ระบุว่าเรียนรู้ความดีในด้านความรักความเมตตา ความเข้าใจตนเองและผู้อื่น การช่วยเหลือผู้อื่น มองชีวิตมีค่า และรู้จักแผ่เมตตา เรียนรู้ความจริงว่าความตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ซึ่งต้องยอมรับ และได้รับความรู้เกี่ยวกับความตายในมุมมองทางด้านต่างๆ พิธีกรรมทางศาสนา กฎหมาย การจัดการอารมณ์เกี่ยวกับความตาย การฝึกปฏิบัติการสอนมรดกศึกษา และการรู้จักใช้ชีวิตที่มีคุณค่ามีความหมายโดยไม่ประมาท

3. ความพึงพอใจในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มรดกศึกษา พบว่า นิสิตกลุ่มที่เรียนมรดกศึกษาทั้งในปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 ได้ระบุถึงความพึงพอใจที่ได้รับความรู้และประสบการณ์ จากการอภิปราย การบรรยายของอาจารย์และวิทยากร การแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับความรัก การรู้จักและเข้าใจตนเองมากขึ้นจากการสะท้อนความรู้สึก การเล่าประสบการณ์ การระบายความรู้สึก การเขียนความรู้สึกเกี่ยวกับความตาย การจัดสุนทรียสนทนา กิจกรรมการฝึกสมาธิ การสวดมนต์ การแผ่เมตตา การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับภรณ์ศึกษา การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย การเขียนคำไว้อาลัย การฝึกปฏิบัติการสอนมรดกศึกษา สำหรับในปีการศึกษา 2553 มีการบันทึกเทประหว่างการสอนมรดกศึกษาและมีการใช้เอกสารคำสอนซึ่งพบว่า ผู้ให้ข้อมูลเห็นด้วยกับการบันทึกเทประหว่างการสอนมรดกศึกษาและเห็นว่าเอกสารคำสอนเป็นเอกสารที่ดีด้วย

📖 คำสำคัญ

จิตตปัญญาศึกษา , การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้มรดกศึกษา , ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

📖 ความเป็นมา/หลักการและเหตุผล

การศึกษาเป็นกระบวนการที่จะพัฒนาบุคคลให้มีคุณภาพโดยมีเป้าหมายที่จะสร้างบุคคลให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ดังพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 หมวดที่ 4 ว่าด้วยแนวการจัดการศึกษา (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545) ซึ่งระบุไว้ว่า “หลักการจัดการศึกษาต้องยึดว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ” โดยคำนึงถึงความสนใจ ความถนัด วิถีชีวิต ความเท่าเทียม ความเสมอภาค และการพัฒนาทักษะการคิดให้สามารถบูรณาการเชื่อมโยงวิถีชีวิตผ่านการปฏิบัติจริง วัดและประเมินผลตามสภาพจริง รวมทั้งจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ซึ่งจากข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ปี พ.ศ. 2552 – 2561 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552) ก็ยังเน้นระบบการเรียนรู้ที่จะเอื้ออำนวยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีนิสัยใฝ่เรียนรู้ มีความสามารถคิด วิเคราะห์แก้ปัญหา และมี

คุณธรรมนำความรู้อีกด้วย

การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญนั้นควรเป็นการจัดการเรียนรู้ที่จะฝึกฝนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้หลากหลายเหมาะสมกับธรรมชาติของผู้เรียน เช่น การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง การเรียนรู้จากการสังเกต การสัมผัส การฝึกปฏิบัติ การค้นพบด้วยตนเอง ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตัว มีความสามารถในการคิด ความสามารถในการสื่อสารและความสามารถในการแก้ไขปัญหา อันจะนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

จากแนวคิดของจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) ซึ่งศาสตราจารย์กิตติคุณสุนน อมรวิวัฒน์ (สุนน อมรวิวัฒน์, 2552) ได้กล่าวไว้ว่า “จิตตปัญญาศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ เน้นการพัฒนาภายในเพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของสรรพสิ่ง ลบอคติ เกิดความรัก ความเมตตา อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ มีจิตสำนึกต่อส่วนรวม สามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆมาประยุกต์ใช้ในชีวิตอย่างสมดุล” ส่วนศาสตราจารย์ประเวศ วะสี (ประเวศ วะสี, 2552) กรรมาการที่ปรึกษาของศูนย์ จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล ก็ได้ให้แนวคิดเรื่องจิตตปัญญาศึกษาไว้ว่า จิตตปัญญาศึกษา หมายถึงการศึกษาที่ทำให้เข้าใจด้านในของตัวเอง รู้ตัว เข้าถึงความจริง ทำให้เปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับโลกและผู้อื่น เกิดความเป็นอิสระ ความสุข ปัญญา และความรักอันไพศาลต่อเพื่อนมนุษย์ และสรรพสิ่ง หรืออีกนัยหนึ่งเกิดความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์โดยเน้นการศึกษาจากการปฏิบัติ เช่น จากการทำงานศิลปะ โยคะ ความเป็นชุมชน การเป็นอาสาสมัครเพื่อสังคม สุนทรียสนทนา การเรียนรู้จากธรรมชาติ และจิตตภาวนา เป็นต้น

สำหรับผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาจิตตปัญญาศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2552) ได้กล่าวไว้ว่า จิตตปัญญาศึกษาเป็นการศึกษาที่เน้นและให้ความสำคัญกับ การพัฒนาความตระหนักรู้และการเรียนรู้มิติ/โลกด้านใน (อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ความเชื่อ ทศนะ/มุมมองต่อชีวิตและโลก) ของตนเอง ให้คุณค่าในเรื่องการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ ซึ่งหมายถึงการสังเกตอย่างมีสติต่อการเปลี่ยนแปลงภายในของตนเองที่เกิดขึ้นจากการเผชิญกับผู้อื่นและโลกภายนอก ผ่านกระบวนการ/วิธีการและกิจกรรมที่หลากหลาย มีเป้าหมายก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานอย่างลึกซึ้ง ทางความคิดและจิตสำนึกใหม่เกี่ยวกับตนเองและโลก ส่งผลต่อการประพฤติปฏิบัติและการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ และปัญญา มีความรักความเมตตาต่อตนเองและสรรพสิ่งทั้งในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งและเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ จิตตปัญญาศึกษา เน้นประสบการณ์ตรงภายใน ให้ความสำคัญกับการตระหนักรู้โลกภายในของตนเองที่สัมพันธ์กับโลกภายนอก กระบวนการเรียนการสอนและการประเมินแบบจิตตปัญญาศึกษาจะอยู่บนฐานของการเป็นกัลยาณมิตร หรือที่เรียกว่ากัลยาณมิตรเรียนรู้และกัลยาณมิตรประเมิน (Amicable Learning and Evaluation) ระหว่างผู้เรียนและผู้สอน และระหว่างผู้เรียนด้วยกันเองเพื่อการเรียนรู้และพัฒนา ร่วมกัน จิตตปัญญาศึกษาให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ภายใน (Tacit Knowledge) ของแต่ละคน ให้เป็นบรรยากาศแบบเปิด เอื้อให้ผู้เรียนรู้สึกมั่นคงปลอดภัยที่จะเปิดเผยและรู้จักตนเอง (Self Disclosure) และผู้อื่น อาจกล่าวได้ว่า การใช้จิตตปัญญาศึกษาจะช่วยให้ผู้เรียนรู้จักตัวเองมากขึ้น มีสติใคร่ครวญ มีการพัฒนาจิตใจและปัญญา เพื่อช่วยสร้างบุคคลให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ อันได้แก่ การพัฒนาความดี ความจริง และความรู้ การเรียนการสอนมรดกศึกษา เป็นการจัดการเรียนการสอนโดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับความตายในมุมมองต่างๆ ได้แก่ มุมมองทางวิทยาศาสตร์ มุมมองทางการแพทย์ มุมมองทางศาสนา มุมมองทางกฎหมาย มุมมองทางเศรษฐกิจ มุมมองทางสังคม และมุมมองทางการเมือง ศึกษาความจริงหรือธรรมชาติของชีวิตที่ต้องมีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้ผู้เรียนได้ตระหนักรู้ถึงการมีชีวิตอย่างมีสติ มีคุณค่า มีความหมาย เป็นการเตรียมตัวเตรียมใจก่อนตาย เพื่อให้รู้จักใช้ชีวิตโดยไม่ประมาท

การพัฒนาแบบการจัดการเรียนรู้มรดกศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา จึงคาดว่า จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่จะก่อให้เกิดการตระหนักรู้ในตนเอง รู้จักความดี ความงาม ความเข้าใจธรรมชาติ เข้าใจความจริงของชีวิต มีสติ รอบคอบ รู้จักใคร่ครวญ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาทั้งด้านจิตใจและปัญญา อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของ “จิตตปัญญาศึกษา”

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา
2. เพื่อศึกษาผลการใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาของผู้เรียนในด้านความดี ความจริง และความรู้เพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์
3. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้เรียนต่อการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา/ที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 4 ประเด็น ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับจิตตปัญญาศึกษา แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเรียนรู้ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนมรณศึกษา และ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ซึ่งนำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน และประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียนให้เกิดการตระหนักรู้ต่อตนเองและผู้อื่นในด้านความดี ความจริงและความรู้ เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยเป็นนิสิตที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชา 2723330 มรณศึกษา ของคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในภาคต้น ปีการศึกษา 2552 จำนวน 30 คน ปีการศึกษา 2553 จำนวน 30 คน นิสิตที่ไม่ได้เรียนวิชามรณศึกษาจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน 30 คน และนิสิตที่ไม่ได้เรียนวิชามรณศึกษาจากมหาวิทยาลัยอื่นๆของรัฐจำนวน 30 คน รวมทั้งสิ้น 120 คน

ในการสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้น อาศัยหลักพื้นฐาน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความดี (ความรัก ความเมตตา การรู้จักตนเองและผู้อื่น) ด้านความจริง (ความจริงของชีวิต ธรรมชาติของชีวิต การยอมรับ) และด้านความรู้ (ความรู้เพื่อให้เกิดปัญญาในเนื้อหาสาระเกี่ยวกับความตายและภาวะใกล้ตาย พิธีกรรมทางศาสนา การจัดการอารมณ์ในเรื่องความตาย กฎหมายที่เกี่ยวข้อง การใช้ชีวิตอย่างมีความหมายและการจัดการเรียนการสอนมรณศึกษา) ซึ่งใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ “รูปแบบความรักหรือ LOVE MODEL” ประกอบด้วย 4 ชั้น ได้แก่ ชั้นที่1 “ชั้นเรียนรู้” (Learning) ใช้กิจกรรมการแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับความรักและการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข การอภิปราย และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเนื้อหาสาระ ชั้นที่2 “ชั้นเปิดใจ” (Openness) ใช้กิจกรรมการแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับตนเอง การแสดงความคิดเห็น การเล่าประสบการณ์ การจัดสุนทรียสนทนา การระบายความรู้สึกกับต้นไม้ ลม ฟ้า อากาศ และการบันทึกความรู้สึกเกี่ยวกับความตาย (Death Journal) ชั้นที่3 “ชั้นเห็นคุณค่า”(Value) ใช้กิจกรรมการฝึกสมาธิ การสวดมนต์ การแสดงความรู้สึกนึกคิด การเขียนคำไว้อาลัยและการฝึกปฏิบัติการสอนมรณศึกษา และชั้นที่4 “ชั้นเห็นคุณงามความดี”(Excellence) ใช้กิจกรรมการแผ่เมตตา การทำสมาธิ การสวดมนต์ การคิด การวิเคราะห์และอภิปรายร่วมกัน การซักถาม การตั้งคำถาม การแสดงความคิดเห็น และการแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับความดี ความจริง ความรู้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แผนการจัดการเรียนรู้มรณศึกษา จำนวน 16 แผนซึ่งใช้เวลาสอน 16 สัปดาห์ แบบ

ประเมินความรู้เนื้อหา แบบประเมินความรู้ด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แบบประเมินความพึงพอใจในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มรดกศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา แบบประเมินความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แบบประเมินความคิดเห็นเกี่ยวกับการบันทึกเทปการสอนมรดกศึกษา แบบประเมินความคิดเห็นเกี่ยวเอกสารคำสอนมรดกศึกษา และแบบประเมินการติดตามผลหลังการเรียนรู้มรดกศึกษาซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้สร้างขึ้นเอง

ผู้วิจัยวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ANOVA ANCOVA MANCOVA และสังเคราะห์ตีความและประมวลผลข้อมูลที่ได้ในรูปของความเรียงประกอบ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัย สามารถสรุปผลได้ใน 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. ผลการพัฒนาแบบการจัดการเรียนรู้มรดกศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทำให้ได้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ “รูปแบบความรัก” (Love Model) โดยได้ให้ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินความตรงตามเนื้อหาและจุดประสงค์ ซึ่ง “รูปแบบความรัก” มีขั้นตอนการเรียนรู้ดังนี้ ชั้นที่ 1 ชั้นเรียนรู้ (Learning) ชั้นที่ 2 ชั้นเปิดใจ (Openness) ชั้นที่ 3 ชั้นเห็นคุณค่า (Value) และชั้นที่ 4 ชั้นเห็นคุณงามความดี (Excellence)

2. ผลการใช้รูปแบบความรัก(Love Model)ในการจัดการเรียนรู้มรดกศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา พบว่า

2.1 นิสิตกลุ่มที่เรียนมรดกศึกษาปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยความรู้เนื้อหาและความรู้ด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หลังการเรียนรู้ แตกต่างกับกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่ไม่ได้เรียนมรดกศึกษาที่เป็นนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยอื่นของรัฐอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่นิสิตที่เรียนมรดกศึกษาปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน รวมทั้งนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ไม่ได้เรียนและนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยอื่นของรัฐก็มีคะแนนเฉลี่ยที่ไม่แตกต่างกัน

2.2 นิสิตกลุ่มที่เรียนมรดกศึกษาปีการศึกษา 2553มีคะแนนเฉลี่ยด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์สูงกว่านิสิตกลุ่มที่เรียนในปีการศึกษา 2552 ทั้งนี้กลุ่มผู้เรียนมรดกศึกษาได้ระบุว่าเรียนรู้ความดีในด้านความรักความเมตตา ความเข้าใจตนเองและผู้อื่น การช่วยเหลือผู้อื่น มองชีวิตมีค่า และรู้จักแผ่เมตตา เรียนรู้ความจริงว่าความตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ซึ่งต้องยอมรับ และได้รับความรู้เกี่ยวกับความตายในมุมมองทางด้านต่างๆ พิธีกรรมทางศาสนา กฎหมาย การจัดการอารมณ์เกี่ยวกับความตาย การฝึกปฏิบัติการสอนมรดกศึกษา และการรู้จักใช้ชีวิตที่มีคุณค่ามีความหมายโดยไม่ประมาท

3. ความพึงพอใจในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มรดกศึกษา พบว่า นิสิตกลุ่มที่เรียนมรดกศึกษาทั้งในปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 ได้ระบุถึงความพึงพอใจที่ได้รับความรู้และประสบการณ์ จากการอภิปราย การบรรยายของอาจารย์และวิทยากร การแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับความรัก การรู้จักและเข้าใจตนเองมากขึ้นจากการสะท้อนความรู้สึก การเล่าประสบการณ์ การระบายความรู้สึก การเขียนความรู้สึกเกี่ยวกับความตาย การจัดสุนทรียสนทนา กิจกรรมการฝึกสมาธิ การสวดมนต์ การแผ่เมตตา การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกรณีศึกษา การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย การเขียนคำไว้อาลัย การฝึกปฏิบัติการสอนมรดกศึกษา สำหรับในปีการศึกษา 2553 มีการบันทึกเทประหว่างการสอนมรดกศึกษาและมีการใช้เอกสารคำสอนซึ่งพบว่า ผู้ให้ข้อมูลเห็นด้วยกับการบันทึกเทประหว่างการสอนมรดกศึกษาและเห็นว่าเอกสารคำสอนเป็นเอกสารที่ดีด้วย

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้มรดกศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา” สามารถอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

1. รูปแบบการเรียนรู้ “รูปแบบความรัก” ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ ชั้นเรียนรู้ (Learning) ชั้นเปิดใจ (Openness) ชั้นเห็นคุณค่า (Value) และชั้นเห็นคุณงามความดี (Excellence) เป็นรูปแบบที่สามารถนำไปใช้จัดการเรียนรู้ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาได้ เนื่องจากเป็นรูปแบบที่ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับความดี ความจริง และความรู้ เพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ซึ่งรูปแบบนี้ก็ได้ผ่านการประเมินความตรงตามเนื้อหาและจุดประสงค์จากผู้ทรงคุณวุฒิ รวมทั้งมีการนำไปทดลองใช้กับกลุ่มนิสิตที่เรียนรายวิชามรดกศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยส่งผลให้คะแนนเฉลี่ยด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ของนิสิตกลุ่มที่เรียนด้วย “รูปแบบความรัก” มีค่าสูงกว่ากลุ่มที่ไม่ได้เรียนด้วยรูปแบบนี้

2. ผลการใช้รูปแบบความรัก(Love Model)ในการจัดการเรียนรู้มรดกศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

2.1 ด้านความรู้เนื้อหาและความรู้ด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หลังการเรียน พบว่า

2.1.1 นิสิตกลุ่มที่เรียนมรดกศึกษาปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยแตกต่างกับกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่ไม่ได้เรียนมรดกศึกษาที่เป็นนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยอื่นของรัฐอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากกลุ่มนิสิตที่เรียนมรดกศึกษาปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 ได้รับการจัดการเรียนรู้ตามแผนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นและผ่านการตรวจสอบคุณภาพความตรงเชิงเนื้อหาจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว ซึ่งเป็นแผนการจัดการเรียนรู้ที่ดี ในเรื่องการจัดการเรียนรู้นั้น Orlich D.C., et al. (2010) ได้กล่าวไว้ว่า แผนการจัดการเรียนรู้เป็นหัวใจของการจัดการเรียนรู้อการวางแผนการจัดการเรียนรู้นี้ว่าเป็นเป้าหมายสำคัญที่จะทำให้มั่นใจว่ากิจกรรมและกระบวนการที่จัดทั้งหมดช่วยสนับสนุนการสร้างบรรยากาศการเรียนและประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน นอกจากนี้แผนการจัดการเรียนรู้มรดกศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษายังได้มีการพัฒนาให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับสภาพการณ์ของผู้เรียนอีกด้วย

ในการเรียนรู้มรดกศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้น ผู้เรียนจำเป็นต้องมีส่วนร่วมและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น มีการฝึกปฏิบัติเพื่อให้รู้จักตระหนักรู้ในตนเองและผู้อื่นดังที่ Jossey (2008) ได้ทำการวิจัยเรื่องจิตตปัญญาศึกษาและการพัฒนาเยาวชน ที่พบว่า จิตตปัญญาศึกษาประกอบด้วย การฝึกปฏิบัติ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลตระหนักรู้อย่างมีสติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตระหนักรู้ในตนเองและการรู้ในตนเองเชื่อมโยงกับโลกภายนอก โดยจะต้องฝึกปฏิบัติในเรื่องการฝึกสมาธิ การเคลื่อนไหวและการไตร่ตรองหรือพิจารณาเกี่ยวกับธรรมชาติ ทั้งนี้การฝึกปฏิบัติดังกล่าวจะช่วยส่งผลให้เยาวชนได้พัฒนาตลอดไปจนถึงวัยผู้ใหญ่ และ Eddy and Alles (1983) ก็ยังได้กล่าวไว้ว่า การสอนมรดกศึกษาจำเป็นต้องมีการถ่ายทอดหรือแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด และประสบการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องความตาย รู้จักประเมินคุณค่าในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความตายเพื่อให้เกิดการยอมรับและมีทัศนคติที่ดีและถูกต้อง อันจะนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นการที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการจัดการเรียนรู้ มรดกศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาย่อมทำให้ผู้เรียนมีคะแนนเฉลี่ยความรู้ในด้านเนื้อหาและความรู้ด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หลังการเรียนแตกต่างจากผู้ที่ไม่ได้เรียนมรดกศึกษา

2.1.2 นิสิตที่เรียนมรดกศึกษาปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 21.225 และ 20.443 ตามลำดับ) ทั้งนี้อาจสืบเนื่องจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ที่ได้อยู่แล้ว ส่วนกิจกรรมที่เพิ่มขึ้นในปีการศึกษา 2553 ซึ่งได้แก่ การ

บรรยายของวิทยากร การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย การฝึกปฏิบัติการสอนมรณศึกษา และการบันทึกเทประหว่างการเรียนการสอนมรณศึกษา อาจจะเป็นการเพิ่มในส่วนของคะแนนเฉลี่ยความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในด้านความดี ความจริง และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมรณศึกษาก็ได้ ดังผลที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้พบว่า คะแนนเฉลี่ยด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ของนิสิตกลุ่มที่เรียนมรณศึกษาปีการศึกษา 2553 นั้น สูงกว่านิสิตกลุ่มที่เรียนในปีการศึกษา 2552 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2.1.3 นิสิตนักศึกษาในกลุ่มที่ไม่ได้เรียนมรณศึกษากลุ่มนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและกลุ่มนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยอื่นของรัฐมีคะแนนเฉลี่ยไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 11.985 และ 11.997 ตามลำดับ) ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากว่า นิสิตนักศึกษาทั้งสองกลุ่มไม่ได้รับการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จึงทำให้ไม่ได้รับความรู้และประสบการณ์โดยตรง ตลอดจนการไม่มีส่วนร่วมในการเรียนรู้และการฝึกปฏิบัติ โดยเฉพาะในเรื่องของการใช้ “รูปแบบความรัก” ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา เช่น การฝึกสมาธิ การสวดมนต์ การแผ่เมตตา การเขียนบันทึกความรู้สึกเกี่ยวกับความตาย สุนทรียสนทนา เป็นต้น

2.2 ด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ พบว่า

2.2.1 นิสิตกลุ่มที่เรียนมรณศึกษาปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์สูงกว่านิสิตกลุ่มที่เรียนในปีการศึกษา 2552 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 21.033 และ 17.667 ตามลำดับ) ทั้งนี้อาจสืบเนื่องจากว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ได้พัฒนาขึ้นในปีการศึกษา 2553 โดยใช้ “รูปแบบความรัก” และการเพิ่มกิจกรรมการบรรยายของวิทยากร การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย การฝึกปฏิบัติการสอนมรณศึกษา การบันทึกเทประหว่างการเรียนการสอนมรณศึกษา และการมีเอกสารคำสอนที่ใช้ประกอบการเรียนการสอน ย่อมจะช่วยเพิ่มคะแนนเฉลี่ยความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในด้านความดี ความจริง และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมรณศึกษาให้สูงขึ้น

2.2.2 กลุ่มผู้เรียนมรณศึกษาได้ระบุว่าเรียนรู้ความดีในด้านความรักความเมตตา ความเข้าใจตนเองและผู้อื่น การช่วยเหลือผู้อื่น มองชีวิตมีค่า และรู้จักแผ่เมตตา เรียนรู้ความจริงว่าความตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ซึ่งต้องยอมรับ และได้รับความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความตายในมุมมองทางด้านต่างๆ พิธีกรรมทางศาสนา กฎหมาย การจัดการอาณัติเกี่ยวกับความตาย การฝึกปฏิบัติการสอนมรณศึกษา และการรู้จักใช้ชีวิตที่มีคุณค่ามีความหมายโดยไม่ประมาท ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากการได้เรียนและได้ฝึกปฏิบัติในกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นได้แก่ การสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การแผ่เมตตา การเล่าประสบการณ์ การอภิปราย การบรรยายของอาจารย์ การบรรยายของวิทยากร การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกรณีศึกษา การจัดสุนทรียสนทนา การระบายความรู้สึก การเขียนความรู้สึกเกี่ยวกับความตาย การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย การเขียนคำไว้อาลัย และการฝึกปฏิบัติการสอนมรณศึกษา ย่อมส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในเรื่องของความดี ความจริงของชีวิต และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความตาย

การที่ผู้เรียนได้ระบุว่า เรียนรู้ความดีในด้านความรักความเมตตา ความเข้าใจตนเองและผู้อื่น การช่วยเหลือผู้อื่น มองชีวิตมีค่า และรู้จักแผ่เมตตา นั้น อาจเนื่องมาจากการแผ่เมตตา การสวดมนต์ การได้ฝึกสมาธิ และการฝึกคิด มีการปฏิบัติกาย วาจาใจให้เป็นปกติร่วมกับผู้อื่นไม่เบียดเบียนและก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ซึ่งเป็นการรักษาศีล ในการฝึกหัดใจให้มีสมาธินั้นจะช่วยให้เกิด “ปัญญา” ขึ้นได้ ซึ่งจะทำให้มีความรู้ตามความเป็นจริง ดังที่พระพุทธภาษิต (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก, 2551) ตรัสสอนไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงอบรมสมาธิ เพราะว่าผู้ที่มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้วย่อมรู้ตามความเป็นจริง”

ผู้เรียนได้เรียนรู้ในเรื่องความจริงที่เกี่ยวกับความตายว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระมหาสิงห์ทนต์ คำขาว (ธรรมสภา, 2542) ที่กล่าวถึงความตายว่า ทศณะแห่งพระพุทธศาสนาถือว่าความตายไม่ใช่เป็นสิ่งที่

เราจะหลีกเลี่ยงหนีพ้น มันเป็นกุญแจที่จะเปิดความลึกซึ้งของชีวิต ความตายถือเป็นกระบวนการหนึ่งของชีวิต ชีวิตและความตายเป็นของคู่กัน หากเราเข้าใจความตายเราก็เข้าใจชีวิตด้วย

สำหรับความรู้ที่ผู้เรียนได้รับจากการจัดการเรียนการสอนนั้น ได้แก่ ความหมายของ ความตายและมรณศึกษา แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความตายในมุมมองต่างๆ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการตาย การจัดการกับอารมณ์ในเรื่องความตาย กฎหมายที่เกี่ยวกับความตาย การเตรียมตัวก่อนตาย และแนวทางการสอนมรณศึกษา เป็นความรู้ที่ผู้เรียนได้ระบุว่าได้รับการจัดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งความรู้ดังกล่าวก็สอดคล้องแนวคิดของ Corr, et al (2009) ในเรื่องขอบข่ายการสอนมรณศึกษาที่ประกอบด้วย 1)ด้านพุทธิปัญญา อันเป็นความรู้หรือข้อมูลที่เป็นความจริงเกี่ยวกับตาย ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความตาย 2)ด้านเจตคติ ที่เกี่ยวกับเรื่อง ความรู้สึก อารมณ์ ทศนคติเกี่ยวกับเรื่องความตาย ภาวะใกล้ตาย ความโศกเศร้า และพิธีกรรมทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย 3) ด้านพฤติกรรม ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติเมื่อมีการเผชิญต่อความตาย พฤติกรรมทางสังคมเกี่ยวกับความตาย การจัดการอารมณ์เกี่ยวกับความตาย การปฏิบัติต่อผู้ที่อยู่ในภาวะใกล้ตายและผู้ที่ต้องสูญเสีย และ 4)ด้านคุณค่า ซึ่งแสดงถึงการเห็นถึงคุณค่า ค่านิยมเกี่ยวกับความตายในแต่ละสังคม และวิถีชีวิตของสังคม

3. ความพึงพอใจในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อบรมศึกษา

ความพึงพอใจในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อบรมศึกษาพบว่า นิสิตกลุ่มที่เรียนมรณศึกษาทั้งในปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 ได้ระบุถึงความพึงพอใจที่ได้รับความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนรับรู้จักและเข้าใจตนเองมากขึ้นจากการสะท้อนความรู้สึกและความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมการสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การแผ่เมตตา การเล่าประสบการณ์ การอภิปราย การบรรยายของอาจารย์ การบรรยายของวิทยากร การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกรณีศึกษา การจัดสุนทรียสนทนา การระบายความรู้สึก การเขียนความรู้สึกเกี่ยวกับความตาย การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย การเขียนคำไว้อาลัย และการฝึกปฏิบัติการสอนมรณศึกษา ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากว่า ผลการสะท้อนความคิดและความรู้สึกจากจิตใจของผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนได้มองตนเองในด้านความรู้สึกนึกคิด ทั้งนี้อาจเป็นผลของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อบรมตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาโดยใช้ “รูปแบบความรัก” จึงทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ใคร่ครวญจากภายในด้วยตนเอง ดังที่จุมพล พูลภัทรชีวิน (2552) ได้กล่าวว่า จิตตปัญญาศึกษาเป็นการศึกษาที่เน้นและให้ความสำคัญกับการพัฒนาความตระหนักรู้และการเรียนรู้มิติ/โลกด้านใน (อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ความเชื่อ ทศนะ/มุมมองต่อชีวิตและโลก) ของตนเอง ให้คุณค่าในเรื่องการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ อันหมายถึงการสังเกตอย่างมีสติต่อการเปลี่ยนแปลงภายในของตนเองที่เกิดขึ้นจากการเผชิญกับผู้อื่นและโลกภายนอก ผ่านกระบวนการ/วิธีการและกิจกรรมที่หลากหลาย มีเป้าหมายก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานอย่างลึกซึ้งทางความคิดและจิตสำนึกใหม่เกี่ยวกับตนเองและโลก ส่งผลต่อการประพฤติปฏิบัติและการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและปัญญา มีความรักความเมตตาต่อตนเองและสรรพสิ่งทั้งในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งและเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ นอกจากนี้ กลุ่มนิสิตผู้เรียนในปีการศึกษา 2553 ก็เห็นด้วยกับการบันทึกเทประหว่างการสอนมรณศึกษา และเห็นว่าเอกสารคำสอนเป็นเอกสารที่ดี ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการบันทึกเทประหว่างการสอนและเอกสารคำสอนเป็นกิจกรรมและสื่อการสอนที่ช่วยเสริมการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนมีความตั้งใจและเข้าใจในเนื้อหาการเรียนการสอนมากขึ้น ดังผลที่ได้จากการประเมินของผู้เรียน

ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

จากผลการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบการจัดการเรียนรู้อบรมศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะทั้งในเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติดังนี้

1. เชิงนโยบาย

กระทรวงศึกษาธิการควรกำหนดนโยบาย สถานศึกษา ให้จัดหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน (รวมทั้งระดับอนุบาลศึกษา) และระดับอุดมศึกษา โดยกำหนดให้สถานศึกษาจัดให้มีการจัดการเรียนรู้โดยใช้ “รูปแบบความรัก” ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในรายวิชาต่างๆ ทุกรายวิชา ทั้งนี้เพื่อเน้นให้ผู้เรียนเกิด “คุณธรรมนำความรู้” อันจะนำไปสู่การมีสติและปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ.2552-2561)

2. เชิงปฏิบัติ

2.1 สถานศึกษาควรดำเนินการตามนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการโดยจัดให้มีการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาต่างๆ ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเพื่อเน้นให้ผู้เรียนตระหนักรู้ในตนเอง มีสติและปัญญาในการไตร่ตรอง รู้จักคิด มีคุณธรรมเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และมีชีวิตที่มีความสุข

2.2 ในสถาบันการผลิตครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา ควรจัดให้มีการเรียนการสอนที่ใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเป็นพื้นฐานของการจัดการเรียนรู้ในทุกวิชา โดยเฉพาะวิชาที่เกี่ยวกับสุขศึกษา สุขภาพและชีวิต เพื่อให้เกิด “สังคมคุณธรรมนำความรู้” และ “การมีสุขภาพดี” อันจะนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

2.3 ในการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ควรมีการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งให้ผู้เรียนได้ประเมินผลการเรียนของตนเองและของเพื่อนด้วย

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาการพัฒนาการจัดการเรียนรู้โดยใช้ “รูปแบบความรัก” ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับ สุขศึกษา สุขภาพ สิ่งแวดล้อม ชีวิตและครอบครัว เพศศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากเป็นรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและความจริงตามวัฏจักรของชีวิตมนุษย์

2. ควรศึกษาการพัฒนาการจัดการเรียนรู้โดยใช้ “รูปแบบความรัก” ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ในทุกระดับชั้น ทั้งในระดับอนุบาลศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา